

történetei és a szóbeli források „magántörténetei” között. (Más szempontból persze nagyon sok különbség van, ahogy azt Jan Assmann (1999) a kulturális emlékezet-kommunikatív emlékezet, vagy James Wertsch (2003) a történelmi tudás-kollektív emlékezet, illetve Alberto Rosa (2006) a történetmondás társadalmi gyakorlatai közötti különbségek bemutatásával megvilágította.) A történetek identitást képző és identitást közvetítő funkciója ugyanúgy megnyilvánul a történetírói szövegekben, mint az élettörténetekbe ágyazott oral historyban. Következésképpen az elbeszélés szerkesztés és a nyelvhasználat általunk feltárt összefüggései az egyéni és csoportidentitás állapotaival és minőségeivel egyaránt tanulmányozhatók (László 2005).

Mi az, ami a naiv, szóbeli visszaemlékezéseket vagy a privát történelmeket a szociálpszichológus számára mégis különösen vonzóvá teszi? A tudomány nem pusztán arra törekszik, hogy leírja és értelmezze az identitásképzés folyamatait. Elsőrendű célja az általánosítás, még ha az identitásképzés esetében nem valamiféle univerzálisan emberi, hanem kulturálisan és történetileg kontextushoz kötött folyamatokról van is szó. Az érvényes általánosításokhoz viszont adatokra van szükség. Ezeknek az adatoknak egyrészt magukra a vizsgálni kívánt folyamatokra (az identitás összetevőire, állapotaira, minőségeire), másrészt a folyamatok feltételeire (az adatforrás életkorára, társadalmi beágyazottságára stb.) kell vonatkozniuk. Könnyű belátni, hogy az oral history típusú szövegek esetében mind az adatok számosságát, mind pedig ellenőrizhetőségüket illetően az empirikus társadalomkutató könnyebb helyzetben van.

A szóbeli visszaemlékezéseket illetően érdeklődésünk elsődlegesen nem a történelemről (itt nyilván elsősorban a nemzeti történelem eseményeiről és összefüggéseiről van szó) alkotott kép árnyalására irányul, hanem a személyes élmények történetté formálására. Arra, hogy a történetet mondó emberek miként fogalmazzák meg viszonyukat saját csoportjukhoz, s az eseményekből mit és hogyan integrálnak a csoport történetéről alkotott reprezentációikba. A személyes történetekben tetten érhető érzelmi, megküzdési dinamika szoros összefüggésben áll a csoport kollektív emlékezetével, s így a csoport identitásával is. Ezáltal az egyes emberek, a vizsgálati minta beszámolóiból képet alkothatnak a csoportidentitás jellemzőiről is.

Hivatkozott irodalom

Assmann, J. (1999): *Kulturális emlékezet*. Budapest: Atlantisz.

László J. (2005): *A történetek tudománya*. Budapest: Új Mandátum.

Rosa, A. (2006): History and Social Representations of the Past. Elhangzott a 8th International Conference on Social Representations konferencián. Róma, augusztus 28.–szeptember 2.

Wertsch, J. (2002): *Voices of collective remembering*. Cambridge: Cambridge University Press.

Pető Andrea (történész, Közép-európai Egyetem, Miskolci Egyetem) Az igazság vonzásában

„Akkor most mondd meg nekem, honnan tudom meg, hogy amit nekem elmondanak, az az igazság?” – ezt a kérdést tette fel nekem az egyik résztvevő, akivel a Nyílt Társadalom Alapítvány keretében szervezett oral history képzésen dolgoztam együtt.³ A projekt résztvevő

³ A képzésről és az eredményekről l. Pető (2002).

vői azzal a feladattal birkóztak, hogy hogyan lehet – ha lehet egyáltalán – olyan „kulturális eszköztár” találni, mellyel az egyéni élmények a posztszovjet valóságban, a vallásos fundamentalizmusok felemelkedése és az amerikai neoliberais fogyasztói kultúra korában elmondhatók (Pető 2002). Az átmenetet kutatók jobb esetben is csak leragadnak a folyamatok leírásánál és esetleg a számarányok meghatározásánál. Nagyon egyet kell értenünk Barbara Engel és Anastasia Posadskaya-Vanderbeck megállapításával, hogy: „A valóságban nagyon keveset tudunk arról, hogy az egyszerű oroszok hogyan éltek meg a forradalom és a sztálini korszak traumáit és lehetőségeit, és szinte semmit arról, hogy ezek az események mit jelentettek az orosz nőknek” (Engel és Posadskaya-Vanderbeck 1998: 1).

Azért választottam ezt a Közép-Ázsia különböző országaiban végzett oral history kutatást illusztrációul a *Replika* körkérdésére, mert ez a kutatás csak oral historyval volt lehetséges, és mind a projekt résztvevőinek, mind az elkészült nemzeti és orosz nyelven megjelentetett könyvek olvasóinak ez másfajta megközelítési módot jelentett.

Az oral history a kutatás kritikai módszere és egy vizsgálati mód, mely tökéletesen alkalmas arra, hogy a változó és átalakuló női szubjektivitás formáit elemezzük. Mint műfaj és mint módszer az 1960-as években született, mikor az elitista értelmiség úgy érezte, szükség van az öntudatnövelés felülről lefelé való megvalósítására. Ebben a kutatásban is komoly veszélyt jelentett a „maternalizmus”, hiszen senki nem mutatott érdeklődést a nők történeteiről. Mi abban a helyzetben találtuk magunkat, hogy „hangot adjunk” a nőknek, pedig ezt a felfogást társadalmilag és kulturálisan is komolyan kritizáltuk.

Meglepetésünkre az a „kulturális eszköztár”, amit a megkérdezett nők az interjúkban használtak, főleg vallásos eszköztár volt. Az elmesélés fő kerete pedig a kommunizmus áldozatának szerepe, mely semmilyen személyes variáció megjelenítését nem tette lehetővé. A függetlenségüket újonnan elnyert államokban ez vált 1991 után a hivatalos történetírás keretévé. Noha ezek a történetek borzalmas személyes fájdalommal jártak együtt, mégis, a történetmondás folyamatosan haladt. Ekkor kellett rájösszünk, hogy hiába az oral history az egyetlen elmesélési forma, melyben a nők a tapasztalataikat megoszthatják a kutatókkal és másokkal is – az elmesélés kerete meghatározza az élményt. Az oral history történeteiben az interjúalanyok összefüggő önmegjelenítést akarnak létrehozni, és ez a kommunizmus bűnein át az egyéni ellenállási formák elmondásáig terjed. A női politikai szubjektivitást pedig ezen keresztül például képtelenség vizsgálni, mert a fizetett munkavállalás során megtapasztalt önállóság története nem férnek bele ebbe a meghatározó elmondási keretbe. Ez a kutatási kísérlet pedig értelmezhető úgy, mint fontos, de csak részben sikeres kísérlet arra, hogy olyan kommunikációs formákat alakítsunk ki, amelyek egyben a női spiritualitás és autonómia újrafogalmazására tett kísérletet is jelentik. És az oral history sokat vitatott és bírált módszere és elmélete nélkül erre nem lett volna mód.

Hivatkozott irodalom

- Pető, Andrea (szerk.) (2002): *To Look at Life through Women's Eyes: Women's Oral Histories from the Former Soviet Union*. New York: Open Society Institute.
- Engel, Barbara Alpern és Anastasia Posadskaya-Vanderbeck (szerk.) (1998): *A Revolution of their Own: Voices of Women in Russian History*. Boulder: Westview Press.